M. G. H.

Tankar/
Om
Sättet at rätt Tracktera HISTORIA NATURALIS,
Med Wederbörandes Samtycke
Under
Oeconomiæ PROFESSORENS Kongl. Swenska Wettenskaps Academiens, och Upsala Wettenskaps Societ. LEDAMOTS
Hr. PEHR KALMS
Inseende,
Til offentelig Granskning för Magister Krantsen
Utgifne
Af
HENRIC AULIN.
OSTERBOTTNIGE.
I ÅBO Acad. Öfre Läro-Sal d. 16. August. f. m. 1760.

Åbo, Tryckt hos Directeuren och Kongl Boktr. i Stor-Furstendömet Finland, JACOB MERCKELL.

Kongl. Maij:ts

Tro-Tjenare och Profeſſor Ord. i Hiſtor. och Moraln wid Kongl. Acad. i Åbo,

Tillika deſs Bibliothecarius; ſamt Kongl. Wettenſkaps Societ. Ledamot i Upſala.

Högädle och Widtberömde Herren

Herr ALGOT A. SCARIN.

Kongl. Maij:ts

Tro-Tjenare och Profeſſor Ord. i Weltaligheten wid Kongl. Acad. i Åbo,

Högädle och Widtberömde Herren

Herr HENRIC HASSEL.

Kongl. Maij:ts

Tro-Tjenare och Profeſſor Ord. i Methaph. och Log. wid Kongl. Acad. i Åbo,

Högwördige Herren

Herr Doct. CARL MESTERTON.

Kongl. Maij:ts

Tro-Tjenare och Profeſſor Ord. i Oeconomin wid Kongl. Acad. i Åbo,

Och Kongl. Swenſka Wettenſk. Acad. ſamt Kongl. Wettenſkaps Societ. i Upſala Ledamot

Högwördige Herren

Herr PEHR KALM.

Kongl.

Kansalliskirjasto - Nationalbiblioteket

Kongl. Maij:ts
Tro-Tjenare och Profeſſor Ord. i Naturkunnigheten
wid Kongl. Acad. i Åbo
Och Ledamot af Kongl. Swenſka Wettenſkaps Acad.
Högwördige Herren
Herr Doct. JACOB GADOLIN.
Kongl. Maij:ts
Tro-Tjenare och Profeſſor Ord. i Orientaliſka Språken
wid Kongl. Acad. i Åbo,
Högwördige Herren
Herr ISAAC ROSS.
Kongl. Maij:ts
Tro-Tjenare och Profeſſor Ord i Mathematicen
wid Kongl. Acad. i Åbo,
Samt nu warande Decanus i Philoſ. Facult.
Högädle och Widtberömde Herren
Herr MARTIN J. WALLENIUS.

Hög-Gunſtige Herrar, Gynnare, och Befordrare.

Bokwett. Och. Snillebragder.
Få. Tillwäxt.
I. Grod. I. Stadga. I. Blomma.
Genom. Bewattnande.
Af.
Grundelig. Skarpſynt Och. Nitiſk. Handledning.
Idoghet. Och. Flit.
Rotas. Och. Mognas.

I. Kundſkap. I. Fårdighet.
Genom.
Lårdas. Upmuntran. Och. Tilſyn.
Hôgas. Hågn. Och. Beſkyd.
Derſôre. Tillåten.
J. Wittre. Och. Widtfrågdade. Mån.
Lårdoms. Solar. Wid. Aura.
At. Teckna. Å. Deſſa. Blader.
Om. Natur-Kunnigas. Ådlare. Nôjen.
Et. Takſamt. Wedermåle.
Fôr.
Meddelt. Lårdom. Och. Årted. Ynneſt.
Til. Wôrdſam. Åtanka.
Samt. Låmnen.
Til. Hugnad. Fôr. Widare. Åtag.
Edor. Ynneſt. Edert. Hågn. Edert. Beſkyd.
Åt. Mig. Som.
Tils. Dagarnas. Slut.
Med. Fullkomligaſte. Wôrdnad.
Och. Ödmjukaſte. Tilfôrſigt.
Framlefwer.

Hôgwôrdige, Hôgådle, och Widtberômde Herrar,
Doctorers och Profeſſorers

Ödmjukaſte Tjenare.
HENRIC AULIN.

Kansalliskirjasto - Nationalbiblioteket

Handelsmannen och Grosseuren i Stapel-Staden Åbo.

Högaktad

HERR JACOB BREMER,

Gunstige Gynnare.

SÅ många och stora, Min Herres mig altid bewista wälgiärningar äro, så ringa och ofulkommen är ock min wedergälning; nödgas derföre tilstå, mig ej finna någon utwäg, at afbörda all den gunst och godhet Min Herre mig städse betet. Uptag emedlertid dessa få pappers blad, såsom prof af min ärkänsla, i brist på bättre wedergälning, för flera åtnjutna wälgärningar. Förssynen gjöre Min Herres lefnads dagar, många, lyckliga och sälla, til sin, och sina anhörigas gläjdje hugnad och förnöjelse; samt slutet af denna jordiska förgängeligheten förbytt uti en frögdefull ewighet. Då winnen och besitten J Min Herre alt, hwad af ett wälmenande sinne kan önskas. Hwarmed jag framhärdar

Min Herres

ödmjuke tjenare.

HENRIC AULIN.

Kansalliskirjasto - Nationalbiblioteket

Råd och Handelsmannen i Jacob-Stad
Högaktad
Herr JOHAN STEN Senior
Råd och Handelsmannen i Ny-Carleby
Högaktad
Herr JACOB NEUMAN.
Råd och Handelsmannen i Ny-Carleby
Högaktad
Herr ABRAHAM COLLIN.
Råd och Handelsmannen i Ny-Carleby
Högaktad
Herr ANDERS MUNSTRIN.
Råd och Handelsmannen i Ny-Carleby
Högaktad
Herr KILIAN MALM.

Mine i Farbröders ställe mycket wördade och Gunstige Herrar Gynnare.

Afängt wore för mig / med ord uttrycka all den gunst och bewågenhet i städse mig wisat och betet; men ännu swårare är / at på något sätt se mig i stånd samma Eder godhet at aftjäna. Wore altså största obillighet om jag försummade wid detta tilfälle at offentligen med ord betyga min tilgifwenhet / då jag tör hända säfängt en sådan lägenhet mera önska skulle.

skulle. Upofrar altderföre Eder dessa papp'ers blad / på hwilka jag kort och med matt fiäder ordat om rätta sättet at lära sig känna de ting som oss dageligen förefalla / eller Natursens gosswor. Ach? en ädel wettenskap / som altid hugnar dess idkare. Anse detta Mitt företagande med samma gunst / i mig altid omfamnat / och räkna ej för djerfhet / at jag wågat utzira detta mitt arbete med Edra wärda Namn / utan låten denna min enfaldiga wälmening få sin rätta uttydning: nemligen at det af et wördsamt hjerta härflyter / då skal jag anse för en owilkorlig skyldighet / at siådse med wördnad lefwa.

Mine Herrars

Ödmjuke Tjenare

HENRIC AULIN.

Kansalliskirjasto - Nationalbiblioteket

Handelsmannen i Wasa
Högwälaktad
Herr ISAAC AULIN.

Handelsmannen i Ny-Carleby
Högwälaktad
Herr NICLAES AULIN.

HERREN,
Herr MATHIAS AULIN.

HERREN,
Herr OLAUS AULIN.

HERREN,
Herr ERIC AULIN.

Mine Kära Bröder.

Tankan, ej allenast af wårt inbördes blods-band, utan äfwen flera prof af godhet och förtroende; äro ju de största och mäcktigaste driffiädrar til en ständig minnes-wård och tacksamhet, för all årted wälwilja. Har altså min skyldighet fordrat, wid detta tilfälle wisa prof af mitt tacksamma sinnelag, såsom endaste belöningen för all edor ynnest och godhet. Allmackten gjöre Eder Lefnad lycklig i tiden och säll uti ewigheten, så är jag nögd, och lefwer städse

Mine Kära Bröders

Trognaste broder och Tjenare
HENRIC AULIN.

§. I.

Allt hwad den alwise Guden, för wåra ögon ställt, kan ej annat, än upwäcka oß menniſkior til ſtörſta förundran, då wi eftertänckе och beſinne den ordning och ſkick, ſom alla ſkapade ting ſin emellan hafwa, ja ſå, at ſnart ſagt ej et enda finnes, ſom ej ſkulle fordra det andras biſtånd; Och ſom mera är, at alla deßa ſkapade tingen ſluteligen på wiſt ſätt ſyſta på menniſkiornas nytta och beqwämlighet. Kaſte wi wåra ögon up til det ſtora himla hwalfwet, ſå måſte ju wårt ſinne falla i ſtörſta förundran, öfwer en ſå ſtor och obeſkriſwelig widd, ſå påndeligen många kroppar, deras natur, rörelſe, och omlop, hwilket *Aſtronomin* utwiſar, och ej annat kan än på det hö ſta förnöja deß idkare, då han tillika öfwertygas om en alsmäcktig Gud, ſåſom den endaſte, mäcktig at giſwa alt detta ſin warelſe och widmackthållande. Dock detta at rätteligen betracka, förnekar oß, dels wåra utwärtes ſinnens ſwaghet, dels andra ordſaker.

Lät oß derföre ſe på wårt jordklot; här finnes äfwen många ſkapade ting, ſom ej mindre fordra wår upmärckſamhet, ſå wida de ligga oß dageligen för ögonen, och tjäna til wårt lifs uppehållande, ſamt mångfallig nytta och nöje; Jag menar, alt hwad ſom finnes uti alla tre naturſens-Djur-ört- och Ste-

riket. Ehuru stor nytta kunskapen om deßa tilbringar menniskiorna, så wisar dock dagliga årfarenheten, uti huru stort föracckt denna wettenskap år hos en del menniskior. Jag wil ej tala om sådana, som ej den ringaste lägenhet haft at inhämta den samma. Men at de, hwilcka haswa dertil det bästa tilfälle, såsom wid *Scholor* och *Academier*, icke deß mindre försumma och wårdslösa denna wettenskaps idkande, år en sak som länder dem til största wanheder, då ett nyttigare djur eller en *insect* wid förbigående, hwarken til deß namn natur eller nytta igenkännes, om den ört, wi på fältet med wåra fötter trampa, år nyttig eller skadlig: Ja ej weta at åtskilja, de gagneligare berg och stenar, som dageligen i wåra ögon falla. Och ehuru denna wettenskap idkas af mångom, åro dock åtskilliga, som förnöta sin tid med den utan någon eftertanka, och på et sått, som aldrig kan tilskynda den nytta, som med rätta deß mera eftertänckssamme idkare tilflyta borde. Hwar at jag äfwen tagit mig anledning, at korteligen omorda Sättet huru Historia Naturalis borde trackteras, om den nytta, som sagde wettenskap med sig förer skal ärnås.

Ämnets wickt, Gunstige läsare, fordrade wål långt större insickt i flera wettenskaper, ån jag mig hunnit at förskaffa, större widlyftighet, ån deßa få blad kunna innesatta, hwilcken äfwen flera ordsaker mig förbjuder. Uptag dock imedlertid, benägne läsare, deßa mina korta tankar, ånskiönt ei swarande emot din åstundan. Hwad här fattas, skal altid wara mitt nöje, at af någon annan mera mogen se uptylt och förbettrat; men tillika min önskan, at hwad deßa blad kort, dock i wälmening, utstaka, måtte fullbordas.

§. II.

Dock för ån jag mig begifwer, at orda om sättet huru *Historia Naturalis* borde *trackteras*, wil jag först korteligen näm-

nämna, hwad jag förstår med *Historia Naturalis*: Historia Naturalis är en wettenskap, som upräknar, i rätt ordning ställer, och med ricktiga namn nämner de kroppar, som finnes i alle 3. natursens, (*Minerat* ört- och djur-)riken, samt dem tillbörligen beskrifwer til utseende, egenskaper och nytta. Jag lägger med flit deße 2:ne sista egenskaper til, ehuru de utelämnas af en del, som sätta *Historiæ Naturalis* göremål endast uti kropparnas delande i *Classer*, *ordines*, *genera*, *species*, samt *specierum* blotta beskrifwande, korteligen, endast som de säga, uti deße kroppars lätta igänkännande från hwarandra, men detta utan, all fog; ty at känna kropparna, utan at känna deras egenskaper och nyttor, kallar jag intet kännande.

Dernäst torde ei wara fruchtlöst, at korteligen wisa deß nytta i gemen, på det ej någon mindre eftertänckſam mätte utbrista och säga, det wara fåfängt utstaka sättet huru et arbete borde handhafwas, förän nyttan deraf är kunnig.

Ehuru stor och ögonskenlig nyttan är, som af *naturaliers* kännande oß tilfaller, ja så stor, at det synes wara aldeles onödigt, at utföra den samma, hör man icke deß mindre, at sådana mißfoster gifwas ibland menniſkior, som aldeles neka deß nytta, och hålla denna kunſkap för idelt gräl, och fånfängt hjernebråk; men huru wida deßas otidighet, eller rättare oförſtånd, kan hafwa grund eller ej, skal strax wisas. At denna wettenskap leder oß dödliga aldra beqwämligaſt til det ewiga wäsendets ärkännande, är förut af mångom öfwerflödigt bewiſt, och bland andra på det kraftigaste af salig Herr Biſkop BROWALLIUS uti en deß *traktat* kallad *discursus de introducenda in Scholas & Gymnasia Historiæ Naturalis lectione*, Utgifwen år 1732. hwareſt med flera skiäl bewiſes *Historiæ Naturalis* hwarjehanda nytta, men förnemligaſt deß ledande, til en sann öfwertygelse om en Gud, såsom uphofsman til deßa tingen, hwilken öfwertygelse alla de beſt finna, hwileka åtaga sig mödan at betracka de ting, som förefalla i Natursens riken; ja här finnes

det största mästare-stycke uti alla kroppar. Den minsta och föracktaligaste *insect*, deß skapnad, lefwernes art, förökelse med mera, wisar ju klarligen ut Guds fingers gjöremål. Ingen ört, ingen sten finnes, som ej är så konstigt hopsat och inrättad, at den på intet sätt af menniskior skulle kunna fullkomligen efterapas, är altså detta endast en Allsmäktig Guds händers wärck.

Således är detta en stor sak som *Historia Naturalis* giör oß anledning til, men jag wil gå något närmare. Det man plär kalla nytta och gagn i almenhet, är sådant som angår oß, och wåra kroppar egenteligen, eller alt hwad oß tjänar til wårt lifs uppehälle och wähltrefnad, (dock ej heller uteslutandes wår siäl;) detta få wi alt utur de 3. Natursens riken, hwilcka må med rätta kallas, och äro i sielfwa wärket en skattkammare, som öfwerflödar på alt hwad oß nödigt och nyttigt är. O? at wi allenast rätteligen wiste at utwälja det som bäst tjänar och paßar til wårt behof, samt mäst med wår natur öfwerensstämmande är. Alla med lif begåfwade Kreatur, hafwa äfwen fått nödiga medel til lifwets widmackhållande; Menniskian såsom det ädlaste, är intet lottlös bliswen. At mat och dricka är det förnämsta och nödwändigaste, som tilredes af många slag lår ingen neka. Hwad wår mat beträffar, så äro djur- och ört riken de samma, som den frambringar. Fyrfotade djurs, foglars, och fiskars kiött är det almännaste, och snart sagt oumbärligit. Bröd tilreda wi oß utaf många slags örter. At bibehålla oß wid hälsan, eller den samma återskälla, sedan den är förlorad, samlas läkemedel utur alla 3. Natursens riken. Til wår klädnad, hwarpå stort wärde sättes, tages alt utur natursens gömmor af oändeligen många slag, och uti denna delen täfla wi som mäst at upfinna det begwämligaste, raraste, och nyttigaste. Utom detta, som dock mäst nödigt är, behöfwe wi mycket annat, som wår *curieusa* werld upfunnit; wi äro ej nögda med sådant, som naturen tilwärkar; twärtom uptäncka wi hwar-

jehan-

jehanda sätt at efter wår smak förbättra det sanima: Såsom wår klädnad, med allahanda siljacktiga och i wåra ögon lysande, färgor, som äfwen utur alla tre Natursens riken hämtas: At giöra wår mat smakelig med allahanda krydder, tage wi dem utur samma giömmor. Och som den allwise Guden ej behagat tildela ett land, alt hwad til menniskians begiärs upfyllande nödigt är, och dock största delen åstunda, hafwer man upsinnit, metaller och ädla stenar, för hwilkas wärde, de kunna förskaffa sig annat hwad de behöfwa, och deßa metaller som äfwen äro af många slag, tildelar oß sten-riket. Således är klart, och synligt, huru stor nytta wi hafwe af *naturaliers* kännande, hwartil *Historia Naturalis* oß leder. Ty alt hwad wi behöfwe, 1:o til wårt lifs uppehälle, 2:o til wår hälsas befrämjande, 3:o til wår klädnad, och 4:o til andra wåra behof och hushålning, samle wi altsammans utur de 3. Natursens riken. Herr Cammar-Herren De GEER uti et tal hållit för Kongl. Wettenskaps *Academien* i *Stockholm*, har wist rätt wackert, at ehuru ringa aktad kunskapen om *insecterna* til wåra tider warit, och af de flästa ännu är, de samma dock icke deß mindre tilskynda oß alla deßa nyttor, mer och mindre. At detta, som nu med få ord sagt är, tycks wara solklart, det ingen wettenskap större nytta med sig förer än denna, som lär oß dödliga at känna alt hwad til wårt uppehälle tjänar; samt huru nödwändigt deß idkande bör aktas och handhafwas, om wår wälgång i tiden skal ärnås.

§. III.

Och om man, som gemenligen skie plägar, blott tåster sig wed at kunna gifwa hwart ting, eller hwar kropp i de 3. natursens riken sit tillagda namn, och låter dermed sedan bero, så är ej stort mera hunnit, än med et barn som skal lära sig gå, och öfwar sig blott at krypa, eller en som will läsa, och stadnar

wid blotta bokstäfwernas kännande. I sådan händelse kan man säga, det *Historia Naturalis* läsande, på långt när ej förer den nytta med sig som den borde, utan blir allenast mer et minneswärck som ganska litet bätar. Derföre skal man söka at gå widare; dock at wid *naturaliers* kännande gjöra arbetet lätt, hafwa många lärda män sökt att ställa alla deßa ting uti ordning, såsom *Classes, ordines, genera, Species &c.* Hwaruti wår aldrig tilfyllest priswärda LINNÆUS först i wåra tider, träffat rätta wägen til et fullkomligt syftems upsättande; förmedelst hwilkets tilhjelp och handledning, en idog ej mera behöfwer famla i mörkret wid *Naturaliers* igenkännande. Och det oß til en ewärdelig heder, at en Swänsk warit den samma, som banat wägen, hwarefter alla, som söka mogen och grundad insickt i *Historia Naturali* böra wandra, och det med största trygghet, besynnerligen hwad Djur- och Ört riket angår; ja i alla 3. Natursens riken, har denne makalöse och dråpelige mannen warit den första i werlden, som grundeligen och i klaraste ljus uptäckt och frambrackt, huru *nomina Specifica*, til et obeskrifweligit lättande uti alla deße wettenskaper böra rätt gjöras; uti hwilken sak alle Naturkunnige och lärda woro för hans tid i tjockaste mörcker. När nu derföre en, med detta *Systems* och tillika en trogen Läremästares biträde, ej har särdeles swårt, at på en liten tid förskaffa sig färdighet, at igenkänna alla de ting som förekomma uti Natursens riken, så bör han ej stadna här, utan söka sig längre fram i denna wettenskap, och utforska deras nytta, på det Guds syftemål i skapelsen må påhittas och årnås, utom hwilcket *Historia Naturalis* ej särdeles stort, eller så godt som alsintet bätar. Men torde äfwen någon fråga, anten det wore bättre, at *Systematice* lära sig känna *Naturalier*, eller *Emperice*, och blot utaf en samlings föreställande med hwart tings rätta namn, förskaffa sig samma kunskap; så kan ej annat swaras, än at det förra är långt säkrare i fall minnet skulle slå felt; men det sednare deremot i första utseendet långt beqwämligare.

Och

Och kan man åfwen på detta senare sättet, innom kort tid, lära sig känna så många särskilta slag, som eljest hwarcken tid eller lägenhet skulle medgje. Men så äro samlingar, (besynnerligen af Djur och Örter,) många förändringar underkastade, ofta mista en del sin rätta färg, ofta söndras och förstöres någon del, så at swårt wore samma ting igenkänna uti deß naturliga flor och fägring. Är altså säkrast, öfwa sig at sjelf få rätt på hwad som hälst förefaller, hwilket lätt nog skier, då man är ägare af *Systemet*, och förstår sättet at *examinera* et ting, samt föra det til sin rätta *Class*, och så widare.

Dock är bäst at både förskaffa sig grund i den *Systematiska methoden*, och åfwen hafwa tilfälle at beskåda samlingar; sloge då minnet felt, wore ej swårt uphjelpa det samma, föreföll deremot något tilförene ej kunnigt, då wore man åfwen i stånd förmedelst sin *Systematiska* kunskap, få rätt derpå. Men huru nödigt det är för hwar och en, som wil söka insikt i denna wettenskap; at förskaffa sig samlingar, efter sin lägenhet, lär hwar och en bäst finna, som betäncker huru bedrägligt minnet ofta är; glömde man då något, wore man, 1:o bäst och beqwämligast i stånd at ställa sig til rätta, 2:o kunde mången ledig stund, nyttigt anwändas, förnemligast om wintertiden, då ej tilfälle gifwes at bekomma många *Naturalier* 3:o Komme och någon annan utaf tilfälle, och hade lust at se någon ört, eller annat *Naturale*, af det namnet honom blifwit kungjort, eller den samme hört eller läst någon särdeles nytta eller egenskap om, wore han strax i stånd at gjöra det samma, til sin heder, och den andras stora gagn. Om råd eller lägenhet ej tilstadde mera, gäller dock denna nödwändighet om de *Naturalier* som finnas på den ort man wistas, kan och flera förskaffas, är det ingalunda utan fördel och nytta. Af tilfälle wil jag åfwen endast med par ord, orda om samlingar, och hwad derwid i ackt tagas bör; ty at tilbörligen utföra det samma, eller

och

och endast at nämna det förnämsta deraf skulle fördra nog widlyftighet, som detta mitt ringa arbete mig ej tillåter.

Hwad *Mineral*-samlingar angår, så fordra de minsta mödan at förwara, och äro ej så kinkuga at hantera; salt-arterna och några *Pyrites* böra dock noga acktas för wätska, om de ej skola förwitra, och böra derföre hållas i warmt och torrum. En hufwud omständighet är, at på de arter, som anta ga *politure* och slipas, den ena sidan blifwer orörd, hwarest bästa brottet är, hwarigenom den samma til deß *particklar* och icke utseende skal igenkännas; de flästa fela i detta, och det ofta nog sina skjöna *stuffer* til skada, då de af en kännare skola *examineras*. Derjemte böra nödwändigt wid wart *minerale loca naturalia* bifogas, utom hwilket deße kroppar näppeligen hafwa deras halfwa wärde. Kunde *Jaspis*-*Agat*-, *Marmor* Telgsten och andra stenarter som taga *politure*, ja en del af wåra wackra Gråbergs-arter och *Saxa*, som taga *politure*, på någondera sidan slipas, at wisa huru täcka de då äro, ökades ögna-nöjet för en åskådare; wid Malmarter är wäl om något af *matrixt* är med.

Hwad åter Ört-samlingar beträffar, är nödigt först, at beflita sig om hålla dem wid sin naturliga färg, som understundom gier nog bryderi, dock genom försicktighet och aktsamhet wid första inläggandet winnes. För det andra, bör man på alt sätt ställa örten, at den utan möda kan igenkännas. Sist och det angelägnaste är, at bewara sina örter för mal, som dem förtär, hwilket dels genom orternas eller *herbarii* genom blandande 3. *a* 4. gångor om året, dock på särskilta tider, dels på andra sätt skier om den förmärkes. Sjelfwa insätnings *methoderna* äro mångahanda, hwar med sina förmåner, jemför *David Hulthmans Disputation pag.* 13. under Herr *Archiat.* och Ridd. LINNÆUS utgifwen i *Upsala*; der hwarjehanda och det förnämsta wid et *herbarii* inrättande finnes anmärckt.

Men hwad Djur-samlingar angår, så äro de aldra swåraste,

raste, först at bekomma, men ännu wärre at bewara. Ty nästan alla, *insecter* och *wermes* undantagne, böra de anten hel och hållna upstoppas, eller ock, alt efter som rådligast finnes, uti *Spiritu vini* förwaras; dock gjöra mal och andra *insecter* de upstäppade stor skada. Af alla, äro dock foglar nästan aldra swårast, och skulle falla en *privat* person alt för beswärligt och kostsamt, om de skulle bewaras oskadda för frätande *insecter*. Genom det, man 2. à 3. gångor om året lägger dem i en warm ugn, sedan bröd som gräddat deri nyß blifwit uttagit, kunna de skadeliga *insecter* och deras ägg-träck förekommas. Om lådorna, deri *insecter* stuckna på knapnålar förwaras, då och då på breddarna bestrykas, anten med *Terpentin*-olja eller *spiritus*; eller med deßman, eller annat wällucktande, hållas mal och andra *insect* samlingar skadande *insecter* derifrån bort. Fiskar äro något lättare at förwara, som bland annat på följande sätt skier. Sedan de på wanligit sätt äro skadda, tilredes en alun-lut, som skier således, man tager rent watn, löser up alun, (*alumen*,) i det samma, tils watnet ej kan emottaga mera deraf, i denna lut blötes fisk skinnet, och så upstoppas, då det af *insecter* aldrig skadas. At denna lut, kunde brukas med fördel til foglar är sannolikt, dock med den skilnad, at skin af foglar ej få så blötas emedan fiädrorna då kunde bortskämmas, utan luten allenast ofta och tilräckeligen bestrykes på inra sidan, som ej torde aflöpa utan nytta; och kunde denna swårighet hjelpas på detta eller något annat mindre kostsamt sätt, wore sådana samlingar för sin nytta och *curité* wärdt stora penningar. Sluteligen pläga en del bruka at wid hwart *minerale* och Djur, lägga en papperslapp, hwarpå det sammas namn, *locus natale*, egenskaper och nyttor m. m. finnas påskrefne; och wid örterne skrifwa de samma, på samma blad eller papper, hwarwid örten är fasttlistrad; men bättre tyckes wara, at wid *mineralier* och Djur lägga endast en liten pappers lapp med wiß *numer*; och af *Flora* eller *Species plant*, på det blad örten är fastklistrad,

hwilka *numror* utwisa någon wiß anten tryckt bok, eller andras och egna anmärckningar, eller *observations* bok som man äger; nyttan häraf är: 1:o kan man i en sådan bok, i sender om hon beſtår af lösa *numererade* blad, skrifwa in så många nyttor och andra egenſkaper, man om samma ting kan samla, som aldrig låter gjöra sig så beqwämt på en liten lapp, eller på samma blad örten är fastklistrad wid, utom det, at örten genom handens liggande på samma blad under skrifwandet far illa. 2:o öfwar man mera sitt minne, då ej namnet står straxt bredewid. 3:o Får en främmande, som går genom ens samling ej tilfälle, at gjöra sig til större djur i denna wetenſkapen, än han wärkeligen är; ty om namnet står på lappen som står eller ligger bredewid, kan en sådan storskrytare der se det, dock tillika låddas, som han wäl kände samma *naturale*; men står der endaſt en *numer*, får han åtminstone den gången stoppa sit storskryterie i byrsäcken, om han ej i ſjelfwa wärket är den, han utgifwer sig före.

§. IV.

Då en, nu således, alt som hans tid, tilfälle och naturs böjelse tillåtit förskaffa sig grund i denna nyttiga wettenſkap, och efter försynens skickelse blir wistandes på något ställe i hwad ſtånd som hälſt; så är först nödigt at han gjör sig kunnig, om alt som finnes på samma ort, uti de 3. Natursens riken. Men som flera arbeten, ej tillåta at taga sig för mycket före, bör man efter sin egen böjelse utwälja något wist rike, eller ock en enda del deraf, i fall Ämbets syſsor mera ej tilſtadde. Fåfängt är säga sig ej hafwa någon tid at anwända utom sitt *ordinaire* arbete, ty allenaſt man rätt indelar sin tid, blir den tilräckelig nog. Den som derföre finner sitt nöje uti Djur-riket, och dett samma will utarbeta, honom förekommer då först fyrfotade djur af alla slag, de samma tjäna oß på hwarjehanda

sätt;

sätt; men är dock onekeligit, at de kunde tilföra oß långt större nytta, blot wi wore kunniga at rätt bruka de samma, och tillika förbättra och föröka den nytta wi redan af dem njute. Bland deßa finnas också en del som tilsoga oß stor skada, ens ögnamärcke bo de bland annat derföre wara, at söka upfinna de lattaste och säkraste sätt, at förekomma sådant; til den ändan borde en uptäncka begwämliga sätt, at anten fånga och utöda de skadliga, eller at uptäncka någon särdeles stor nytta, de kunde tilskynda oß, då twifwelsmål sedan kunde blifwa, om de wore anten mera nyttiga eller skadeliga; man skal haft prof på, det wargar blifwit så tame, at de gått wall med boskapen, och förswarat dem mot andra wargar. Kunde man med anstäld flit, göra en del af wåra ej allenast skadeliga utan ock andra så wilda djur som foglar, ꝛc. tama, och anwända dem sålunda til wår tjänst, som man wet wara skedt och ske Utomlands med wißa slag, så hade man deraf mångfallig fördel; likaledes borde man fortplanta de nyttiga, och efterspöka någon deras ännu obekant nytta i *Medicin*, med mera. Allom är bekant den skada möß oß dageligen tilfoga; monne ej wore mödan wärt at kunna utrota dem; men kunde man wisa någon deras särdeles nytta skulle de blifwa mer angenäma, åtminstone ej så förhateliga. Åtskilliga hafwa uptänckt hwarjehanda medel at förwara Hus ifrån deßa; de som föreslå at fylla med kalk under golfwet, tyckas ej träffa så aldeles illa, i det wåra möß ej hafwa några ögnelock, (*Palpebræ*,) och således ej kunna blunda; när derföre wid gräfwandet kalk faller dem i ögonen, nödgas de at återwända. Widare förefölle om foglar, både wilda och tama hwarjehanda, som wore widlyftigt at *observera*. Här äro äfwen sådana, som wi kalla skadeliga; men wore all deras nytta oß bekant, torde wår mening ändras.

En del foglar wistas allenast en kort tid hos oß, och sedan efter försynens inrätning fara sin wäg, dem wi kalla flytt-fog-

lar; den som derföre wil nyttja deßa, måste noga weta deras flyttnings tid. Förnämsta ordsaken til deras flyttning är wår starka köld. Sökte man til at få rätt på deßas art och natur, torde många hemligheter uptäckas, både i wäderlekens säkrare förespående, samt åtskilligt annat.

Fiskar skulle icke mindre sysselsätta en wid undersökandet af hwarjehanda, och har den swårt att fånga de samma, som ej wet hwilka ställen de hälst besöka åtskilliga tider, samt hwad de hälst efterleta, hwilket ej ringa gagna skulle, wid dammars inrättande och underhållande.

Insecter, de minsta och hos oß mäst föracktade djur, skulle snart sagt, fordra största omaket, ej såsom de wore de nyttigaste, hwilket ingalunda min mening är, men af ordsak, at deßa äro minst, ja alt förlitet påtänckta. Den stora nytta några oß tilskynda finne wi wäl, men bry oß litet om at betragta de öfriga. Skal wäl kunna medges at de få kunniga, äro ensamme som hafwa någon nytta med sig? Ingalunda, fast heldre böra wi tilskrifwa wår egen försummelse och okunnighet, den nytta wi gå i mistning utaf. Wi wete hwad penninge-*Jummor* några förwärfwa sig genom silkes maskar, om wårt *Climat* här i Finland kan til Fädernes-Landets stora nytta, och med fördel beständigt drifwa fram deras förnämsta spis, mulbärs trän, kan man wäl ej ännu med fullkomlig tryghet säga, emedan i Finland inga tilräckeliga och päliteliga försök til denna dag härwid blifwit gjorda; ty alla de mulbärs trän wi härtils haft, hafwa warit hel små, så at trädet helt och hållit har hwar Winter ej allenast warit täckt med tätt öfwerlagt enris, utan ock af hög snö, hwilka begge i synnerhet den senare gjör, at kölden kan ej utöfwa särdeles wåld på dem; prof derpå kan sistledne Winter wisa på flera slags andra mera wid *Climatet* wände trän, af hwilka hela den delen, som warit

täckt

täckt med snö, i denna wår funnits friſk och oſkadd; men alt det, ſom warit öfwer snön i fria luften, blifwit i grund bortdödt; dock torde man med förſichtiga *plantagier* ſå kunna ſätta mulbärs träden, at winterns wåld ſkulle mindre kännas på dem, när de hunnit ſå wäxa at de räcka något öfwer snön up i öpna luften. Efter 4. à 5. år lärer man kunna gifwa något bättre upłyſning i denna saken. Men mon också det är aldeles afgjort, at wåra ſilkes-maskar på intet ſätt kunna födas med ſamma nytta, ån ſom med mulbärs träd; tör hända, (ånſkjönt ej ännu är kunnigt,) flera wäxter gifwas, tjänliga för deßa til ſpis; det komme mycket an på flera förſök. Nog ſe wi många handa wäfnader utaf *inſecter*, på trän, wäggar och flera ſtällen, dock låta få brytt ſig om at oförtrutit underſöka deras godhet, ſom tör hända kunde löna mödan på något ſätt. Uti Franckrike har likwiſt ſtrumpor och wantar blifwit gjorda af det ſilke wåra almänna Spinlar wäfwa.

Cochenille finnes wål ej hos oß, dock torde det wara giörligit at andra *inſecter* kunna finnas, ſom hafwa ſamma egenſkap, och kunde gjöra ſamma gagn wid wåra Färgerier.

At äfwen andra *inſecter* kunna gifwas hos oß ſom hafwa ſamma wärkan ſom de bekanta Spanſka flugor (*Canthari*,) torde flitiga förſök gifwa anledning till, med annat nyttigt; Och ſom Herr Riddaren och *Archiatern* LINNÆUS, (för hwilken naturen aldrig kunnat dölja ſig) funnit deße Spanſke Flugor på flera ſtällen i ſödre delen af Swerige, ſå komme an på förſök, om de ej kunde flyttas och fortplantas på flera Orter i wårt Fädernes-Land: wi ſluppe då upfylla Utlänningens pung med penningar derföre.

Biet är ſnart ſagt den endaſte *inſect*, ſom wi nyttja med fördel men klagans wärt är det Hans *Excellence* Riks-Rådet

Herr Baron CARL GUSTAV LÖWENHJELM witnar uti et sitt Tal för Kongl. Wetenskaps *Academien*, at wåra förfäder mera wårdat sig om deßa nyttiga kråk, så at wi äfwen wanskiöte det enda wi weta til at bruka; och lika beklageligit är, at man til denna stund, åtminstone så mycket mig witterligit är, på ingen ort i Finland gjort försök, huru och med hwad båtnad de hos oß wille trifwas, hwartil man dock har alt hopp, sedan man wet, at de både trifwas och kasta wacker båtnad af sig, så i Upland i Swerige som i Estland, hwarest Wintrarna näppeligen lära wara stort mildare och kortare án här hos oß. Utom deßa, äro wål några men ganska få, som wi gjöra oß nytta utaf, se Herr Cammar-Herren De GERS Tal; då deremot så många finnes, hwars nytta är oß aldeles obekant. Det de utan nytta äro af GUD skapade är största orimlighet at tåncka, derföre wore wår skyldighet at efterspana det samma.

Äro de *insecter* få, hwilkas nyttor äro oß bekanta, så finne wi deremot dageligen huru många gjöra oß stor skada, som dock lätteligen kunde förekommas, allenast deras natur och egenegenskaper wore oß noga bekant. Det kan wål ej nekas, at en del kunna kallas såsom synda-straff efter fallet, men så är ostridigt, at deßa skadeliga äfwen hafwa sin wiße nytta med sig, allenast wi wiste betjäna oß af den, och då blefwe skadan långt drägligare. Begge deßa omständigheter skulle flitiga försök uphjelpa, nemligen det onda de tilfoga afwända, och den nytta de deremot kunde tilbringa uptäcka. Mig tyckes at endast den skada wåra Trägårdar lidit deßa år af *insecter*, borde upwäcka hwar och en at söka utwägar och medel til de nyttiga träns beskydd; ty om wi utan omtanka låta deßa *insecter*, några år *tyrannisera*, så är nödwändigt, det trän aldeles dö bort och utödas, i stället at wi med all flit borde plantera flera nya och hålla de gamla wid mackt. De som mäst skadat och oroat

wåra

wåra äppelträn åro, *Phalæna Evonimella*, och *Phalæna tortrix*, deßa åro *insecter* som wi kalla fiärlar; de sätta sina ägg på äppelträn mot höften, mäst omkring qwistarna, hwilka ligga oskadda öfwer Wintern, och först om Wären af Solenes hetta utkläckas och blifwa maskar.

Den som derföre wil wara mon om sina trän, bör altså utroka och döda deßa ägg, dock är swårt at få rätt på alla; men så snart de blifwa maskar, bör man plåcka bort hwar enda och döda de samma, förän de hinna åta up bladen, dock om detta ej altid kunde förekommas, är högst nödigt, at sedan de börja spinna sig i wäfwar, och undergå förwandling, man då noga tager dem bort, ty så de börja flyga då de blitt til fiärlar på nytt så sätta de sina ägg på trän, at man sammalunda nödgas se sina trän följande året skiöflas, hwarigenom den goda fruckt mistes som man eljest hade at förwänta, och sist sielfwa träna, som sedan ifrån frö ej så snart komma til stadga. Man har med nöje sett, det de som således winlagt sig om, at bortplåcka maskarna eller föröda ägen, hafwa fått fruckt, då deremot andra som ej wålat sig här om, mistadt gröden och ofta stammen. Men hwad gagnar wäl, det en eller annan på detta sättet, med flit och kostnad söker att nytta sig och sitt Fädernes-Land, då deß wårdslösa, och enwisa granne låter deßa *insecter* årligen fritt förökas, hwarigenom de andras Trägårdar nästa Sommar eller och strax blifwa smittade. Öfwer denna olägenhet har jag hört mången klaga, och sett med egna ögon, at det så i sielfwa wärket tilgår, oansedt de af mångom wälment blifwit påminte härom. Wore derföre högeligen til önskandes, at de som weta sig felat i detta, motte, om ej måna om sitt egit wäl, dock at ej förspilla andras swett och möda hädanefter blifwa omtänckta.

Winbärs och stickelbärs buskar hafwa samma öde af

flera

flera *insecter*, men förnemligast en wid namn *Gloſſulariata*, med hwilken på samma sätt kan förfaras som om äppel-trän sagt är.

Til slut wil jag nämna något om wåra skjöna Kirsbärs-träns försvar emot en *insect* kallad *Curculio Ceraſi & Pyri*, deße äta blott öfwersta hinnan af bladen, och lemna endast *membra-na* qwar, så at bladen synas hela dock förderfwas trädet. Men deßa *insecter* äro helt slemmiga, hwarföre de dödas begwämligen, om man sållar kalk öfwer hela trädet, som då fastnar på deßa slem- eller limacktiga maskar, och tillika dödar de samma, utan at på något sätt skada sjelfwa trädet. Oändeligen flera *insecter*, finnas, som tilskynda oß stor skada; sådant at förekomma wore heder wärt, och med flit borde undersökas.

§. V.

Har Djur-riket warit öfwerflödande på sådant, som borde utforskas, så är wärt-riket ej mindre ymnigt at gifwa deß idkare tilfälle at gjöra sig lyster hos andra, och sig sjelf tillika nytta. Dock är onekeligit, at denna natursens gömma är nästan mäst uparbetad och undersökt, och kan tillika med trygghet sägas, at det nödwändigaste, och mästa wi nyttja, i synnerhet til föda, tages utur detta natursens rike. Att Lapparna lefwa mäst af kjött, och ganska litet annat är oß bekant; men så wete wi tillika, det många folkslag lefwa endast af wexter, såsom *Pythagorei* och *Gymnoſophiſtæ* med flera, och är denna sannerligen den naturligaste spis.

Frambringar icke detta rike alla de skjöna fruckter, som kitsla wår granlaga tunga och gom? Allt hwad förnöjer wår luckt fins här öfwerflödigt. Tages icke wåra almännaste fär-

gor

gor utur detta Naturens rike och wåra kläder til stor del? Korteligen alt hwad wi behöfwe, tilbjuder oß detta naturens rike, om ej wår skadeliga och obeskriweliga öfwerflöd, lockat oß at söka och trängta efter mera. Har altså en *Botanicus* mycket at undersöka, sig och andra til förmån och nytta. En stor del af sådant wi behöfwa, kjöpes af andra ganska dyrt, som torde wara oß närmare án wi tro, och om ej just det samma, dock sådant, som gjör samma gagn, hwilket wore at utforska och undersöka. Hwad höres icke för jämmer, så snart Spannemål eller wår brukliga säds wärt slär felt? Ja huru många själar hafwa icke blott i hungers nöd satt lifwet till wid flera års mißwärt, då likwist den alwise skaparen lemnat oß flera wäxter som i nödfall gjöra samma gagn. Nästan alla kärr stå fulla med mißne; i kål-sängar wäxa mängenstädes jordlökar; näst alla åkrar äro upfylda anten med qwickrot, eller åker-senap, eller will molla; wåra trädes fält somligstäds af *spergula*, och ängar af röd wäpling: Deßa och flera wäxter weta andra Foskslag at uppehålla sit lif med, då de deraf baka sig et wälsmakande och tillika mättande bröd, eller tilreda sig deraf en hälsosam och födande kål och supanmat.

Och har flera rön lärt, at deßa, wid infallande mißwärt, funnits til största ymnighet, lika som af försynen ämnade til wårt underhåll. De nyß nämda äro näst brukliga, änskiönt flera kunna gifwas, som torde wara lika, om ej ännu tjänligare allenast försök anstältes. Hwad kunde wäl lända en Prestman til större wälsignelse, án at han wid slik påträngande hungers nöd wiste utwäg til Almogens reddande och widmackthållande. Och är en oemotsägelig sanning at om Kyrcko-Herden eller någon annan Församlingenes Präst, gjorde dem detta kunnigt, det då hade mera eftertryck, án om någon annan det föreställte; och om Almogen en enda gång blefwo kännare af sådana wäxter, så wore jag öfwertygad, det de i brist på bröd aldrig

skulle dö. Men då Prästen ofta nog wid sådana tilfällen, sjelf för sin egen okunnighet häri lider nöd, hwad kan han då wäl hjelpa andra. Skulle och någondera af deßa wäxter ej finnas, kunde försök uptäcka andra. Rön at först upfinna tjänliga wäxter, sedan at wäl tilreda dem til bröd wid slik nöd, skulle hedra sin man, och wara en örtekännares så nyttiga som nödiga plickt och skyldighet.

Mycket annat, hwad wi bruke til mat, förtjänte ej mindre deß upmärcksamhet. Huru stor hjelp och tilwäxt skulle icke läkare konsten bekomma, om försök ej fattades? Största delen tages ju utur detta Natursens rike, som *materia medica* gier wid handen; en del wäxter kraft wete wi, dock är de flästas oß förborgadt. De gamla *Auctorer* gje anledning til mycket, men wi bry oß ej om at försöka deß riktighet, som dock borde skie. Hwad fiäs och wärde de hafwa satt på Ask-trädet wisar Hans *Excellence* Herr Greswe GUSTAV BONDE uti et tal hållit i Wettenskaps *Academien*, men få lära de wara, som undersökt detta, och andra wåra inländske träns och örters uptecknade nyttor och egenskaper. Många i *Medicin* oumbärliga wäxter hämta wi ifrån andra Länder, som wåra egna fält kunde frambringa; flera wärter torde wi hafwa, som med fördel och winst kunde föryttras til andra *Nationer*, allenast wi rätteligen dem hanterade, och deras nytta undersökte.

Såsom den store Guden förunt de flästa Länder wißa wäxter til mat, så är och otwifwelaktigt, at den samma Guden af sin oändeliga barmhertighet äfwen lämnat medel til hälsans bibehållande, och sådana som bäst paßa til hwars och ens natur, efter det *Climat* man bebor; således slutas med största sannolikhet, at hos oß finnas wäxter tjänliga til wår hälsas befrämjande, allenast wi upfinna de rätta och dertil tjänande, som utom trägna försök aldrig skie kan. Monne ej wäxter tjänliga

uti

uti wåra Färgerier torde påhittas? De få wi upfunnit gifwa anledning til flera, allenast försök allestädes anstältes. Sverige öfwerflödar nästan mer än något annat Land af flere slags Sten-måßar (*Lichenes*); wi anse deße i gemen för aldeles onyttiga; men flere rön och försök hafwa wist, at af några af dem kan skön Färg framskaffas; man har derföre all anledning at sluta, at om trägna och noga rön och försök anstältes med flere, torde många nya färgor uptäckas, och tör hända sådana, som kunde täfla med de bästa wi taga från utlänningen: tör hända sådana nu för oß onyttiga måßar kunde då blifwa en dräglig gren i wår Utländska handel. Til hwad högd åker och äng skötsel kunde stiga har flera wist. Boskaps-skötseln finge och nytt lif, om wårter aldratjänligast til deras föda försöktes. Således finne wi huru mycket wi ännu intet weta, och icke deß mindre tarfwa utur detta natursens rike, som i brist på flitiga och förnuftiga rön och försök i dagsljuset aldrig kan komma, då wi likwist wid försöks anställande hafwa den största anledning at hoppas det bästa, och således igenom gagneliga upfinningar gjöra oß och wåra efterkommande stor nytta och hjelp.

§. VI.

Om Sten-riket återstår nu at med få ord tala. Huru detta til någon del är fördolt, då det sträcker sig ofta intil jordenes medelpunct, och lika som lagt sina häfwor at nyttja stillhet; så har dock menniskjornas eftertancka lärt at frambringa deßa i dagen. Huru stor deras nytta i allmenhet är, wistes i §. II. Wi se ju dageligen, at alt hwad til är och nämnas kan, står at winna, för silfwer och guld, och har det blifwit så nödigt i wåra tider, at hwarest detta fattas, fattas alt. Ingen är som ej wet huru nödigt Järn är, och nästan oum-

bärligit. Fåfängt wore at särskilt upräkna alla de ting, som utur detta Naturens rike hämtas, och til nytta användes; nytt uptäckes dageligen. Åligger altså en Naturens kännare äfwen at tränga sig och sin upmärksamhet neder i jorden, at der se sig om.

Förfarenheten lär, huru ett Land kan förskaffa sig rikedomar blot af en enda upfinning. Alla weta hwad Ängelands Ten, och Stenkåls grufwor förmå. Hwad wärde som sättes på *Chineſiſka* och *Saxiſka Porcellins* leran: Hwad Polska och Ungerska Salt-bergen af sig kasta: Hwad Franska Gips-stens Grufworne nytta: och wändeligen flera slag, som äro nog sällsynta i wårt kära Fädernesland; dock om flit anlades på alla ställen med undersökandet, så är troligt, det en stor del blefwe uptäckt, som nu ligger fördolt, och wäntar på at gjöra oß förmögna och wälmående. Hwad båtnad skulle det icke wara för oß, om wi här i Sverige upfunne *Porcellins* lera i godhet swarande emot den Sariska, sannerligen skulle ett sådant ler brott, wara indräcktigare än en Silfwer-Grufwa. Wåra stora och widtsträckta sand-åsar gifwa den största anledning at hoppas något godt, allenast försök ej fattades. När Finlands stora och widtsträckta skogar en gång blifwa utödda, som efter alt utseende, frucktans-wärt, skie skal, i följe af det Tyranni de äro underkastade; och Almogen då så högre som lägre, få lof at upbruka jorden, då lära de först äfwen blifwa twungne at noga ransaka sina be'g och sand-åsar, då man tillika hoppas det många nyttiga Stenarter blifwa uptäckta, som dock i brist på Skog lär falla dem swårare at utarbeta, men nu lätt, då tilräckelig tilgång är, på den samma.

Kalk hämtar Österbotningen mängen.steds ifrån *Stockholm*, som nog skulle finnas der, allenast den igenkändes och flitigt eftersöktes. Huru många Hälso-Brunnar, skulle icke finnas, alle-

allenast en kännare sådana watten efterlette? Jag wil ej tala om de ädlare Metaller Silfwer, Koppar, &c. Hwartil dock äfwen spår gifwas; sådant och annat mer både en *Mineralog* at undersöka och utforska, til det almänna bästa. Och när *Historia Naturalis* på sådant sätt af alla handterades, skulle den först wisa sin stora och obeskrifweliga nytta, i et samhälle. Men den som will noga undersöka det ena, bör förstå och känna det andra; ty på hwad sätt will en göra försök med Djur, som ej är kännare af de wärter hwilka tjäna til deras föda? Huru wil deremot en plantera och drifwa wärter som ej är kännare af jord-arter. Och twärt om torde det ofta gje stor upplysning, at utaf et Djurs egenskap sluta til den wärts nytta som af samma Djur hälst åstundas, ätes och nyttjas; och så widare.

Studerande äro de samma som detta förnämligast åligger; ty de hafwa tilfälle at inhämta denna kunskap: De blifwa kringspridde uti allahanda ständ, då detta wid lediga stunder borde blifwa deras nyttiga tidsfördrif. Men ännu angelägnare tyckes det tilhöra dem som tänka sig til Präst-ståndet; de äro just de samma som skola göra början härmed: Dessa kunna äfwen med lämpa wänja andra til det samma. Dessom uptäckes alt, hwad påhittas af Allmogen, som då strax förstå sig at undersöka, och gje tilkänna hwad nyttigt wore. Jag är öfwertygad, at om alla som blifwa Präster, både god och fast grund uti *Historia Naturali*, och tillika derpå anwände sina lediga stunder, skulle innom några år, ej så mycket af wärde finnas, uti dessa tre Natursens riken som ej wore försökt och kunnigt. Men som Kropparna i alla tre Natursens riken äro ganska många, äfwen och de allenast som finnes i wårt kära Fädernes-Land, och ens tid, omständigheter, och naturs böjelse ej kan hinna at undersöka en gång hälst halfparten der af, mycket mindre med alla; och en går då

aldralängst i en sak når man ej sträcker sig til mycket; så wore båst och gagneligast, om en och hwar, som ej af naturen wore försedd med desto större *geni*, ej blandade sig med många handa Kroppars undersökande, utan utwalde endast några wißa, ja ock allenast en enda, alt efter ens egen naturs lust och böjelse, och med de få, eller den enda, gjorde wid lediga stunder noga rön och försök på margfalliga sätt, at utforska deß natur, samt at utleta, hwartil den wore nyttig i det allmänna.

Tänck min Läsare, om den ena tog sig före, at wid lediga stunder anställa allahanda rön och försök, hwilka af wåra inrikes wäxter wore tjänliga til Färgerier; den andra, af hwilka, utaf wåra wäxter Win kunde gjöras; en annan af hwilka wäxter olja kunde fås; en annan, hwilka wäxter wore tjänliga til bröd, o. s. w. Om åter en annan undersökte på mångfalt sätt, huru wägglöß säkert och med ringa kostnad kunde utödas; en, huru anten kål-mask, eller mask på Stickelbärs buskar, eller rot-mask på säd, eller små löß, *Cuplides*, på unga äppel- och fruckt-trän, eller mask på ängar, eller myror på fruckt-trän, och så widare, med all säkerhet utan särdeles omkostnad kunde fördrifwas och utödas; om en annan med trägna och tilförliteliga rön och försök, utrönte, hwilka af wåra inrikes wäxter kunde med lika nytta brukas, för den eller den sjukdomen, som de bästa Utländska wi nu betjäna oß af, med mångfalt mera; hwad nytta skulle icke Fädernes-Landet tilflyta derigenom? Huru nyttig och gagnelig skulle icke *Natural Historien* då blifwa? Huru mycket nytt skulle icke då uptäckas? Huru högt förtjänt skulle icke en sådan medlem gjöra sig af det allmänna? Detta är at rätt *studera Natural Historien*; men stadnar man endast wid at blott weta, det den och den örten heter så; den och den sten, det och det *insectet*, fisken, m. m. kallas så, ꝛc. Och ej går längre, på

sätt

sätt som i föregående enfalligt nämt är, så blir hela *Natural Historien* ej stort annat, än en art af *Pedanterie.* En som wil lägga sig på Bokliga konster, bör tidt och ofta tänka, och lika som hafwa til minnes-språk, hwad en Hedninge redan i sin tid skrifwit: *Nisi utile est, quod facimus (vel dicimus) stulta est Gloria.*

Men om *Natural Historien* med flit hos os idkas och drifwes på det sätt som påyrkat är, då skulle man med glädje se wårt kära Fädernes-Land förmedelst nyttiga fynders anskaffande, snart stiga til mackt och flor, så wist och oemotsägeligt den samma endast består uti Undersåtarenas wälmåga; och de deremot bekomma sina skatter och ägodelar utur deßa tre Natursens riken; då de samma, med förstånd, förfarenhet och eftertancka, blandad med swett och arbete, upbruckte och undersökte warda, til Fädernes-Landets och egen nytta. Men förnemligast GUDs såsom alla goda gåfwors utdelares pris och Ähra.

Höglärde Herr Candidat,

Wärdaste Wän och Lands-Man.

HOs alla förnuftiga är det en erkänd sanning, at eho, som äger den förmon wara understödd af ett qwickt snille: den samma är ock utan all motsago i stånd, at samla de rikaste skatter, och inbärga de härligaste fruckter af wett och kundskap i många förnöijande samt gagnande witterhets delar.

Lycklig J min Herre, hwilken den bewägna naturen gynnat med ett förstånd, som wärkeligen frägdar och gagnar sin ägare. Detta lärdt författade *Academiska* arbetet, som Min Herres wälskurna fäder frambrackt i dagsljuset, til en gengäfwa för de gröna lagerblad som skola Zira Eder hjessa; är ju då tilräckeligit at utmärka, hwad för en kjärlek Min Herre fattat för en wettenskap, hwars stora nytta och ädla nöije Han tillika ser och samkar, Det samma hedrar i sanning M. H. och witnar om ej mindre sunda tanckesätt, än mycken qwick insigt. J hafwen anfört Edra tankar (om Sättet huru *Historia Naturalis* borde *tractéras*,) med den pålitelighet, som öfwertygelsen om sanningen wärkar; och ljusligen å dada lagt wid deras utförande både eftertanka och ordning.

Min ofärgade Önskan blir då här wid den, at dygden, som warit Min Herres oskiljaktiga Ledesmän, alla de stunder då Han tagit få muntra steg på den Lärda wädjobanen: måtte lika wärdige och snart belöna Eder som andre Lärdoms Dyrkare. Med ett ord: at Eder fällhet må blomstas i tiden, och winna sin mognad i ewigheten? Således blir jämwäl min rena önskan upfyld, som i brist af tjänligare tolkar för denna gången, tystnar

J Bättre Kjärlek.

Kansalliskirjasto - Nationalbiblioteket